

TADEUSZ KOŚCIUSZKO

BOHATER DWÓCH NARODÓW

*Pierwszy krok do zrzucenia niewoli jest odważyć się być wolnym,
pierwszy krok do zwycięstwa – poznać się na własnej sile.*

Odezwa do obywateli, 1794 r.

Wystawa zrealizowana przez Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej im. płk. dypl. Mariana Porwita
Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, 9–13 października 2017 r.

Koncepcja i opracowanie merytoryczne: mjr dr Zbigniew Zielenka, dr Tomasz Siewierski

Projekt graficzny: Konrad Skwierczyński

WOJSKOWE CENTRUM
EDUKACJI OBYWATELSKIEJ
ul. 1000 1000, WARSZAWA POLSKA

HISTORIA RODU

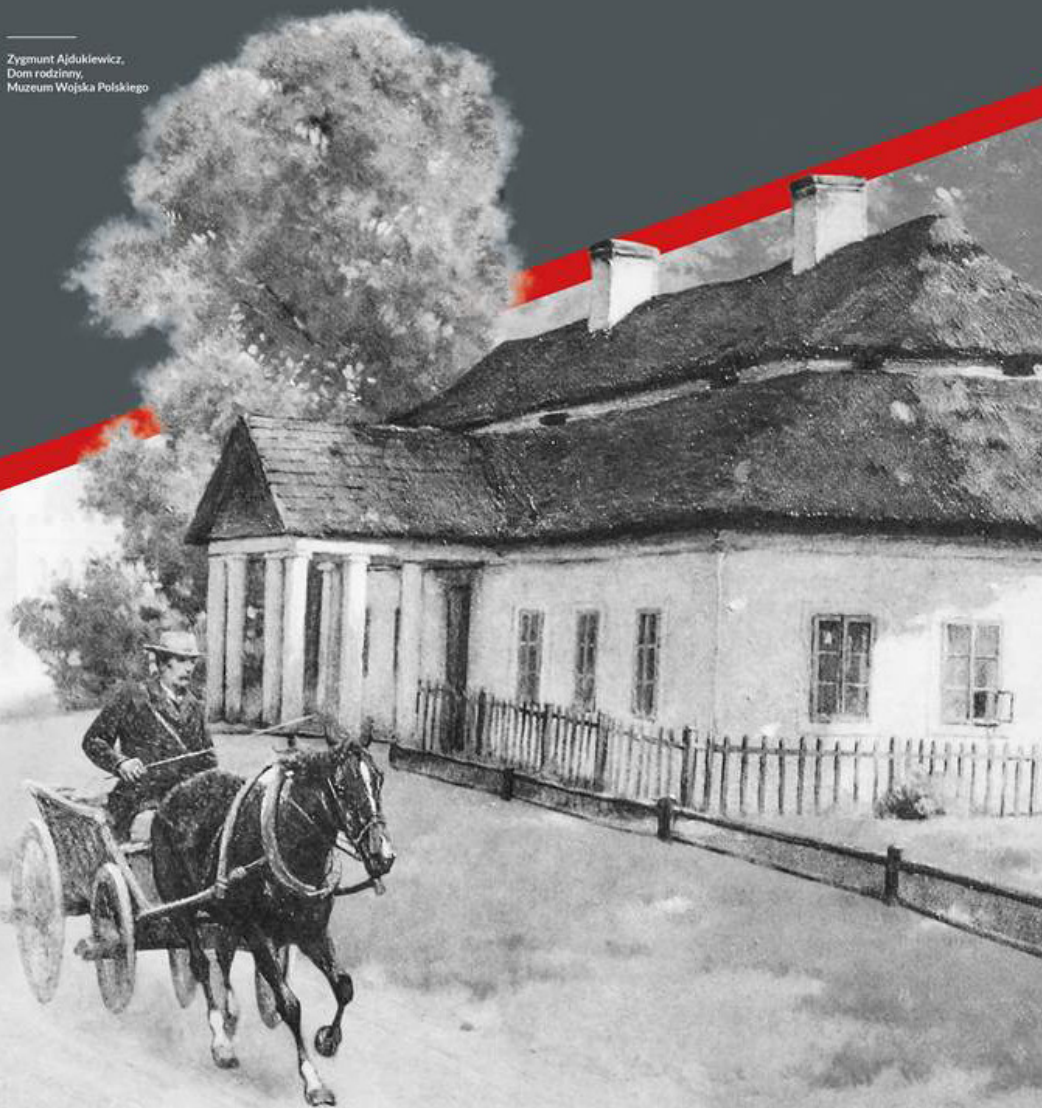
Tradycje rodzinne przyszłego Naczelnika sięgają zamierzchłych czasów. Zbadaniem genealogii rodu zajął się na początku XX wieku wybitny warszawski historyk Tadeusz Korzon. Dowiadujemy się z niej, iż antenatem Tadeusza Kościuszki był Konstanty Fedorowicz, który w 1509 roku uzyskał od króla Zygmunta Starego włoskę Siechnowicze. Pełnił urząd sędziego i horodniczego w Kamieńcu Litewskim. Brzmienie nazwiska wywodzi się od zdrobniałej formy imienia Konstantego – Kostiuszko – tak bowiem powszechnie się do niego zwracano.

W XVII wieku rodzina Kostiuszków siechnowickich spolonizowała się. Postanowili oni przejść z wyznania grekokatolickiego na katolicyzm.

Zmieniło się brzmienie nazwiska. Już w 1622 roku spotykamy w dokumentach zapis „Kościuszko”.

Ojciec Tadeusza, Ludwik Tadeusz Kościuszko urodził się około 1700 roku. Niestety, odziedziczył trudną sytuację materialną. Zmuszony sprzedać rodzową siedzibę, Siechnowicze, przeprowadził się na Mereczowszczyznę. Około 1740 roku poślubił Teklę z Ratomskich. Na Mereczowszczyźnie przyszli na świat ich dzieci: Anna Barbara Krystyna, Katarzyna i Józef. Czwartym i najmłodszym był Andrzej Tadeusz Bonawentura.

Zygmunt Ajdukiewicz,
Dom rodzinny,
Muzeum Wojska Polskiego

DZIECIŃSTWO I MŁODOŚĆ

Ostatni syn Tekli i Ludwika posługiwał się jednak tylko drugim imieniem. Powszechnie przyjmuje się, że urodził się 4 lutego 1746 roku, jednak zarówno co do daty, jak i miejsca narodzin historycy nie są do końca zgodni.

Ambicją rodziców Tadeusza Kościuszki było umożliwienie swojemu synowi zdobycia rzetelnego wykształcenia. Dlatego dziewięcioletniego Tadeusza zapisano do szkoły pijarów w Lubieszowie (nieopodal Pińska). Uczęszczał do niej wraz z bratem Józefem w latach 1755–1760. Nie zachowały się szczegółowe informacje obrazujące ten okres w życiu przyszłego Naczelnika. W tym czasie, w 1758 roku zmarł jego ojciec, Ludwik. Wpłynęło to na warunki materialne rodziny. W pijarskiej szkole młody Kościuszko uczył się języka polskiego, niemieckiego, francuskiego, łaciny, historii, matematyki i przyrody. Istnieją także przekazy, wedle których ulubioną lekturą Kościuszki były Żywoły słownych mężów Neposa, dość popularna lektura w XVIII-wiecznej

Rzeczypospolitej. Wśród kolegów szkolnych Tadeusza znalazł się m.in. Rafał Józef Czerwiakowski (1743–1816), zwany ojcem chirurgii polskiej.

Także w tym okresie jako dziesięcioletek poznał panny Katarzynę i Ludwikę Sosnowskie, córki Józefa Sosnowskiego, wojewody i właściciela dóbr sosnowickich, a następnie hetmana polnego litewskiego. To właśnie Ludwika stała się jego największą, choć niespełnioną miłością. Mimo obustronnej chęci zawarcia związku małżeńskiego, Józef Sosnowski przeznaczył rękę Ludwiki Józefowi Aleksandrowi Lubomirskiemu.

Kolejne pięć lat po opuszczeniu szkoły pijarskiej jest praktycznie nieznanym badaczom biografii Tadeusza Kościuszki. Najprawdopodobniej kontynuował naukę prywatnie. Według Adama Skalkowskiego mógł w tym czasie pobierać lekcje od Piotra Estki, jezuity i matematyka.

Zygmunt Ajdukiewicz,
W Sosnowicach,
Muzeum Wojska Polskiego

WARSZAWA I PARYŻ

W 1765 roku, wkrótce po wstąpieniu na tron Rzeczypospolitej, Stanisław August Poniatowski utworzył pierwszą w Polsce szkołę wojskową – Akademię Szlachecką Korpusu Kadetów, powszechnie zwaną Szkołą Rycerską. Pierwszym komendantem szkoły został książę Adam Kazimierz Czartoryski.

Przybyły w końcu 1765 roku do Warszawy Tadeusz Kościuszko został jednym z pierwszych adeptów Szkoły Rycerskiej. Tutaj uczył się wielu przedmiotów, które przewidywał bogaty program, nasiąkał także ideami oświeceniowymi. Był uczniem pracowitym i wyróżniał się

m.in. bardzo dobrymi notami z geometrii. W 1766 roku awansował, włączono go bowiem do kadry oficerskiej Korpusu Kadetów. Został także słuchaczem nadzwyczajnym École de Génie zorganizowanej w Szkole Rycerskiej.

Szkołę Rycerską ukończył po czterech latach w stopniu kapitana. Wraz ze szkolnym kolegą Józefem Orłowskim udał się do Francji, by kontynuować edukację. W Paryżu studiował m.in. na Akademii Malarstwa i Rzeźby. Poszerzał także swoją wiedzę z zakresu artylerii i inżynierii wojskowej oraz taktyki jako słuchacz wykładów publicznych.

Zygmunt Vogel,
Szkoła Rycerska,
Muzeum Narodowe w Warszawie

POD GWIAZDZISTĄ FLAGĄ

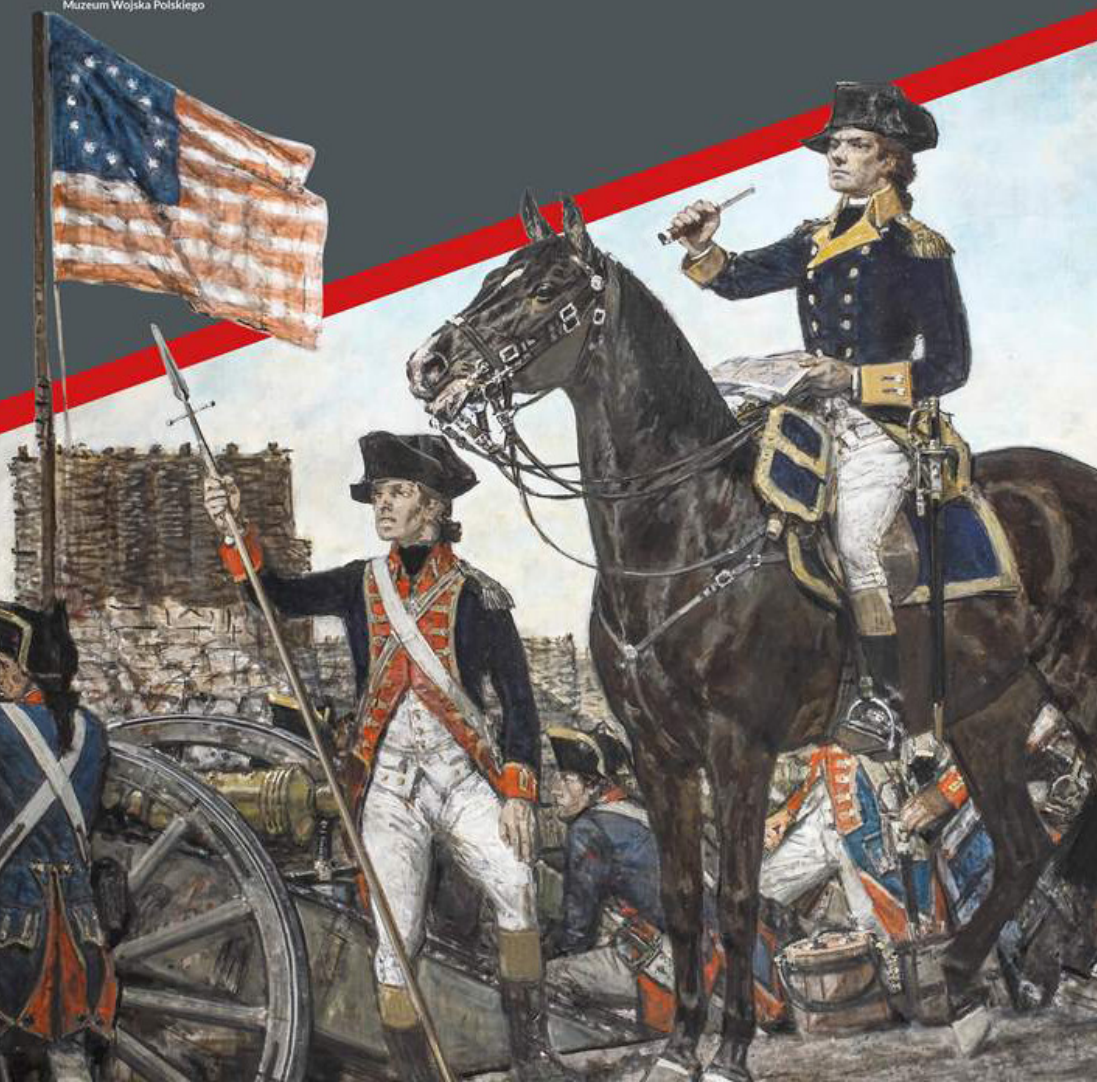
Tadeusz Kościuszko po ukończeniu studiów we Francji wrócił do Ojczyzny w 1774 roku. Nie znalazł jednak odpowiedniego stanowiska w zredukowanej po I rozbiórce Polski 14-tysięcznej polskiej armii. Po bezowocnej próbie przyłączenia się do armii saskiej młody kapitan zaferował swoją służbę amerykańskim koloniom w walce o niepodległość.

W Stanach Zjednoczonych Tadeusz Kościuszko dał się poznać jako wybitnie uzdolniony inżynier, artylerzysta i fortyfikator. Jego pierwszym dziełem, wykonanym jeszcze latem 1776 roku w oczekiwaniu na oficjalną nominację na pułkownika inżynierów, było zbudowanie umocnień na rzece Delaware chroniących Filadelfię przed atakami floty angielskiej.

Michał Bylina,
Kościuszko pod Saratogą,
Muzeum Wojska Polskiego

Wiosną 1777 roku Kościuszko został przydzielony do armii generała Horatio Gatesa w Fortcie Ticonderoga nad rzeką Hudson. Tam przedstawił ambitny plan obrony twierdzy, polegający na rozmieszczeniu na wzgórzu baterii armat odcinających nieprzyjacielowi jedyną drogę natarcia. Brak zgody pomiędzy amerykańskimi dowódcami spowodował jednak, iż propozycje te nie zostały wdrożone, a Ticonderoga wpadła w ręce Brytyjczyków.

Ponowną sławę pułkownikowi Kościuszcze przyniosło wybudowanie pięciokilometrowego odcinka szaniec pod Saratogą. Fortyfikacje te w 1777 roku w decydujący sposób przyczyniły się do zwycięstwa Amerykanów i odwrócenia losów wojny.

BOHATER STANÓW ZJEDNOCZONYCH

W uznaniu ogromnych zasług Polaka, w marcu 1778 roku Tadeusz Kościuszko został mianowany szefem korpusu inżynieryjnego kluczowego dla prowadzonych działań posterunku West Point. Tam, jak stwierdził generał John Armstrong, Kościuszko: osiągnął chwałę, budując fortecę tak potężną, że zniechęciła wroga przed wszelkimi próbami panowania nad tą ziemią.

Latem 1780 roku Tadeusz Kościuszko dołączył do Armii Południa, gdzie jako główny inżynier terenowy zasłynął organizując przeprawy przez rzeki Yadkin i Dan, ratując amerykańską armię przed klęską. Jego dziełem były także największe w tej fazie wojny prace oblężnicze fortu Ninety Six. Przed końcem trzyletniej służby w Południowej Karolinie

wziął również udział w blokadzie Charleston, którą zakończył w grudniu 1782 roku, wprowadzając oddziały lekkiej piechoty do wyzwolonego miasta.

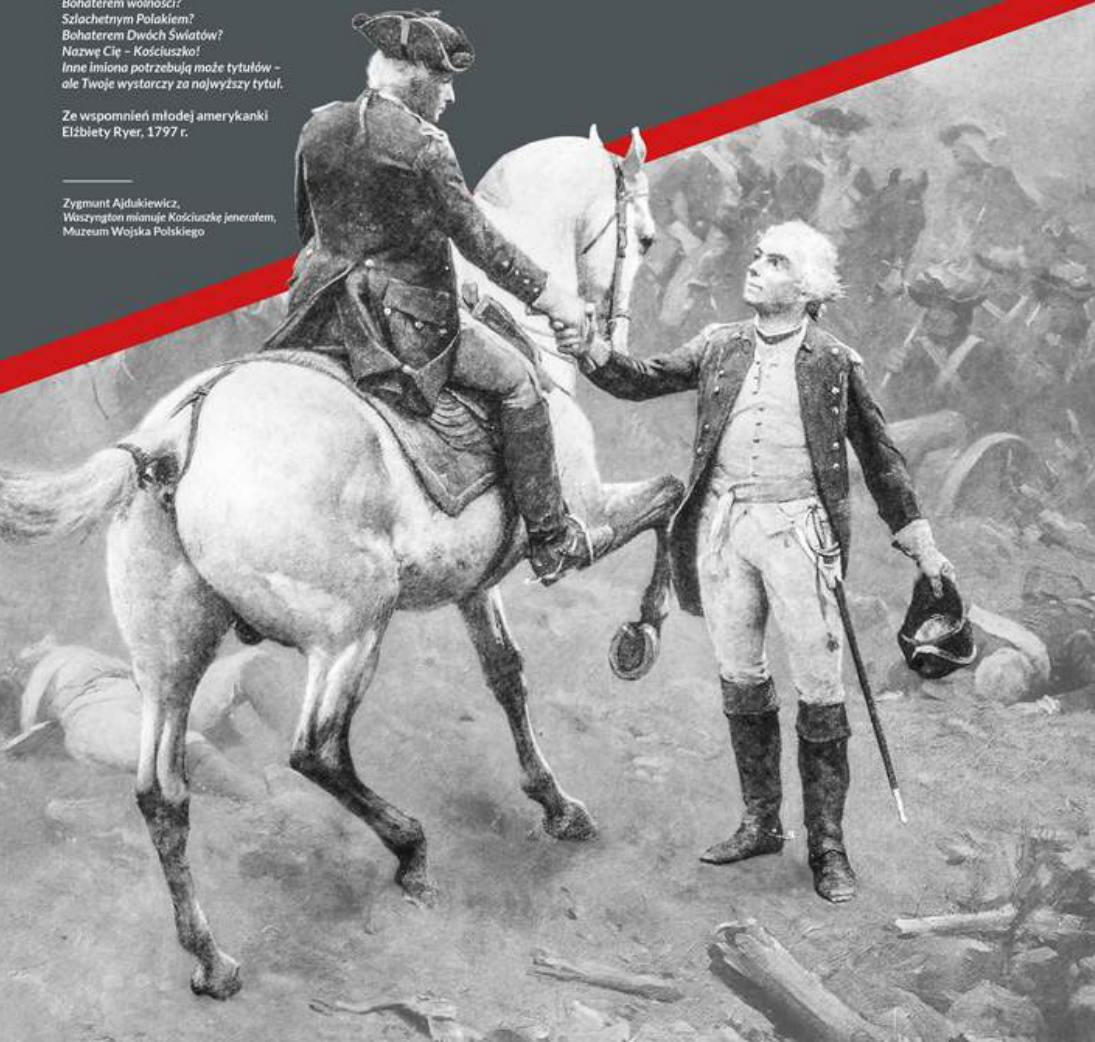
Pod koniec wojny, w październiku 1783 roku został awansowany przez Kongres Stanów Zjednoczonych na stopień generała brygady. W uznaniu Kościuszki za jednego z najbardziej zasłużonych kombatanów wojny o niepodległość, przyjęto Go w poczet członków ekskluzywnego Towarzystwa Cincinnati.

Po ośmiu latach służby, opromieniony żołnierską sławą, w lipcu 1784 roku Tadeusz Kościuszko opuścił Amerykę. W duszy ślubował tym razem walkę o wolność własnego Narodu i Ojczyzny.

*Jak mam tytułować Ciebie,
który jesteś jeszcze nam tak drogi i dobrze pamiętanym!
Czy mam Cię nazwać obrońcą Twojej Ojczyzny?
Bohaterem wolności?
Szlachetnym Polakiem?
Bohaterem Dwóch Światów?
Nazwę Cię – Kościuszką!
Inne imiona potrzebują może tytułów –
ale Twoje wystarczy za najwyższy tytuł.*

Ze wspomnień młodej amerykanki
Elżbiety Ryer, 1797 r.

Zygmunt Ajdukiewicz,
Waszyngton mianuje Kościuszkę generałem,
Muzeum Wojska Polskiego

W OBRONIE KONSTYTUCJI 3 MAJA

Oznajmujemy niniejszym listem-patentem, komu o tym wiedzieć należy, iż mając sobie zaleconą Tadeusza Kościuszkę, brygadiera bywłego wojsk amerykańskich, w dziele rycerskim umiejętność, a chcąc Onego do Naszych i Rzeczypospolitej zachęcić usług, umyśliłmy mu szarżę generała majora (...) dać ...

Fragment aktu mianowania
podpisanego 12 października 1789 r.
przez króla Stanisława Augusta Poniatowskiego

Kościusko nominację tę otrzymał dopiero po pięciu latach od powrotu z Ameryki, gdy król – w myśl uchwały Sejmu Czteroletniego – zwiększył liczebność polskiej armii do 100 tysięcy żołnierzy. Okres ten bohater spod Saratogi spędził w rodzinnych Siechnowicach, gospodarząc na roli. Wezwany do służby królewskim rozkazem rychło potwierdził swą sławę wojenną. Stojąc tym razem na czele korpusu wojsk koronnych podjął walkę w obronie Konstytucji 3 maja. Rosja bowiem, „wykorzystując” pretekst, jakim okazała się konfederacja targowicka, uderzyła na Rzeczpospolitą w celu obalenia wprowadzanych reform.

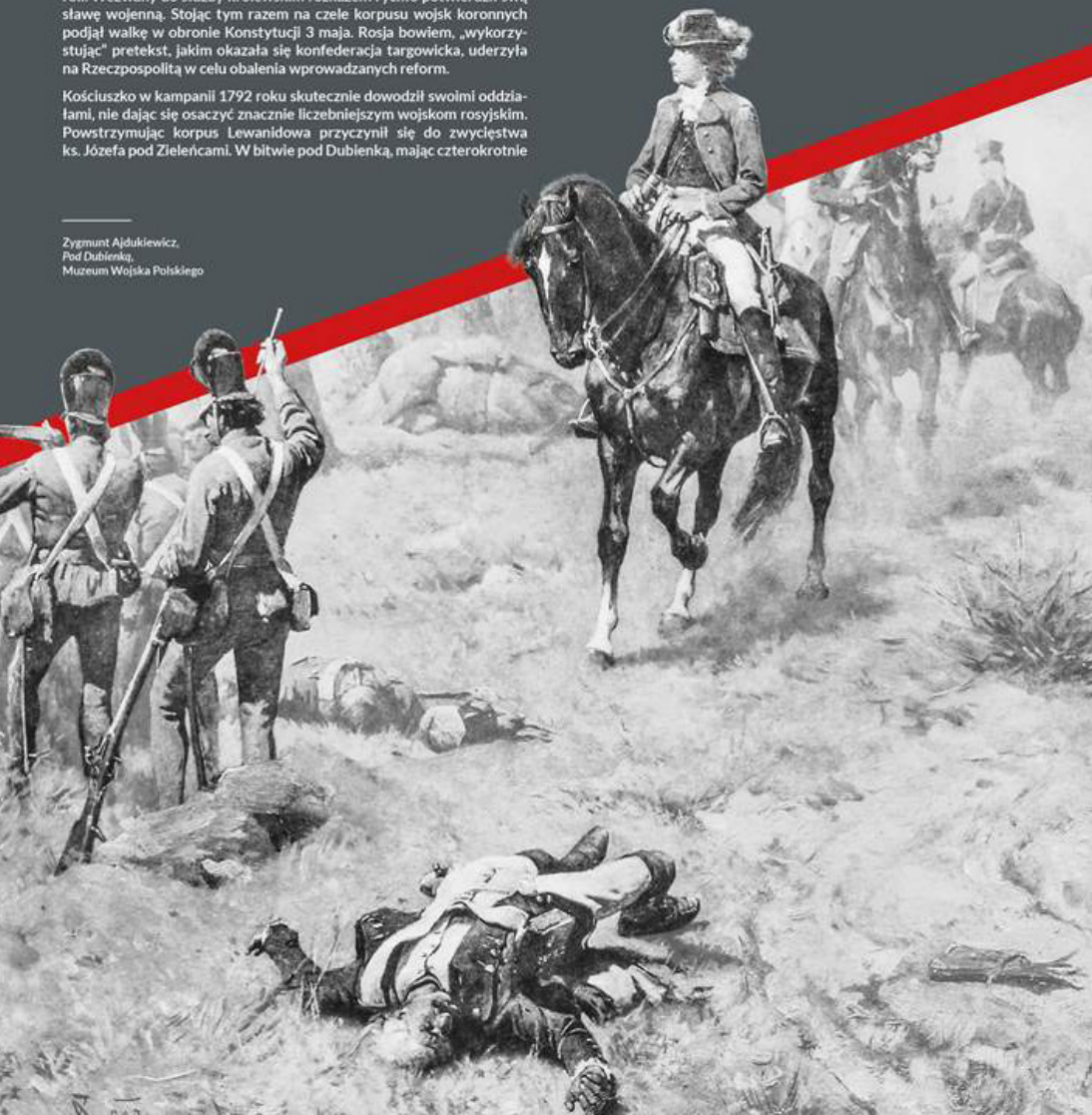
Kościusko w kampanii 1792 roku skutecznie dowodził swoimi oddziałami, nie dając się osaczyć znacznie liczniejszym wojskom rosyjskim. Powstrzymując korpus Lewanidowa przyczynił się do zwycięstwa ks. Józefa pod Zielonkami. W bitwie pod Dubienką, mając czterokrotnie

mniej siły, ale doskonale przygotowane fortyfikacje, dawał odpór korpusowi Kachowskiego do czasu, gdy Rosjanie obchodząc jego pozycję przez terytorium austriackie, zagrozili ich okrążeniem.

Za szczególne zasługi na polu walki król uhonorował Kościuszkę Orderem Virtuti Militari oraz awansem na stopień generała lejtnanta. Polskiego bohatera doceniła także rewolucyjna Francja, ogłaszając go honorowym obywatelem Republiki.

Niestety, o dalszych losach wojny zadecydowało nie bohaterstwo i poświęcenie żołnierza polskiego, lecz machinacje króla ze zdrajcami. Kościusko zrozpaczony przystąpieniem Stanisława Augusta do Targowicy wraz z innymi dowódcami podał się do dymisji i opuścił kraj.

Zygmunt Ajdukiewicz,
Pod Dubienką,
Muzeum Wojska Polskiego

INSUREKCJA KOŚCIUSZKOWSKA

Przegrana wojna z Rosją zakończyła się II rozbiorem Rzeczypospolitej. Obóz patriotyczny nie godząc się z przejęciem władzy przez zdrajców oraz zagarnięciem ziem przez Rosję i Prusy rozpoczął przygotowania do powstania zbrojnego. Jego wodzem obrano przebywającego w Saksonii Tadeusza Kościuszkę.

Głęboko zaangażowany w sprawę ratowania Ojczyzny Kościuszko przyjął funkcję Najwyższego Naczelnika Siły Zbrojnej Narodowej. Na Rynku w Krakowie 24 marca 1794 roku złożył przysięgę przed zgromadzonym wojskiem i mieszkańcami miasta:

Ja, Tadeusz Kościuszko, przysięgam w obliczu Boga całego Narodowi Polskiemu, iż powierzonej mi władzy na niczyj prywatny ucisk nie użyję, lecz

jedynie dla jej obrony całości granic, odzyskania samowładności Narodu i ugruntowania powszechnej wolności używać będę ...

W ogłoszonym z tej okazji „Akcje powstania” stwierdzono, iż Polacy mając niezłomne przedsięwzięcie zginąć i zagrzebać się w ruinach własnego kraju albo oswobodzić ziemię ojczyzną od drapieżnej przemocy i haniebnego jarzma, postanowili połączyć się, stawiając sobie za cel uwolnienie Polski od obcego żołnierza, przywrócenie i zabezpieczenie całości granic, wytepienie wszelkiej przemocy i uzurpacji, tak obcej jak i domowej, ugruntowanie wolności narodowej i niepodległości Rzeczypospolitej.

Wojciech Kosak,
Przysięga Kościuszki na Rynku w Krakowie,
Muzeum Wojska Polskiego

BITWA POD RACŁAWICAMI

Pierwsza bitwa powstania rozegrała się już 4 kwietnia 1794 roku, w dwunastym dniu od złożenia przez Kościuskę przysięgi i objęcia dowództwa. Naczelnik, unikając okrążenia przez nadciągające oddziały rosyjskie, pośpiesznie opuścił Kraków. Został jednak osaczony pod Racławicami. Dysponując zaledwie sześcioma tysiącami ludzi, w tym dwoma tysiącami chłopów, uzbrojonych tylko w kosy i piki, podjął walkę ze znacznie lepiej wyszkolonymi i wyposażonymi wojskami generała Tormasowa.

O losach bitwy przesądziło osobiście poprowadzone przez Kościuskę natarcie 320 kosynierów, którzy wykazując się niebawym męstwem, rozbili część rosyjskich oddziałów piechoty i zdobyli 11 dział. Niezwykłą odwagą w ataku na rosyjską artylerię odznaczył się oddział kosynierów dowodzony przez chłopą Wojciecha Bartosza. Kościusko w dowód uznania jego zasług, a przy okazji licząc na wzrost poparcia

dla powstania wśród chłopstwa, nadał mu nazwisko Głowacki oraz mianował na stopień chorążego.

Zwycięstwo pod Racławicami okazało się niestety sukcesem wyłącznie taktycznym. Kościusko został bowiem zmuszony do porzucenia planów przebiecia się do Warszawy i wycofania w rejon Krakowa. Wiktorii miała jednak silić wydzwięk moralny, stanowiąc impuls do działań powstańczych na innych terenach Polski. Do insurekcji przylączyła się wciąż nowe oddziały, a 17 kwietnia wybuchło powstanie w Warszawie.

Jan Matejko,
Bitwa pod Racławicami,
Muzeum Narodowe w Krakowie

„ŚMIERĆ LUB ZWYCIĘSTWO”

Wież o sukcesie racławickim i zwycięskiej insurekcji warszawskiej błyskawicznie rozniosła się po kraju, mobilizując naród do walki. Wzbudziła także obawy króla Fryderyka Wilhelma II, który na czele swych wojsk wkroczył do Rzeczypospolitej. Pomoc Prus w zdlawieniu powstania, przy braku politycznego i militarnego wsparcia ze strony Francji, okazała się decydująca dla jego dalszych losów.

Pod Szczekocinami 6 czerwca 1774 roku Tadeusz Kościuszko poniósł swą pierwszą klęskę. Pomimo miażdżącej przewagi artylerii połączonych sił rosyjsko-pruskich oraz ogromnych strat w ludziach, zdołał jednak dotrzeć do Warszawy, gdzie przy masowym udziale ludności cywilnej wykonał ogromną pracę fortyfikacyjną i rozpoczął bohaterską obronę stolicy. Dwumiesięczne oblężenie Warszawy zakończyło

się porażką zaborców. Stolicy atakowanej przez 40-tysięczną armię rosyjsko-pruską dysponującą 250 działami broniła 25-tysięczna załoga uzbrojona w 140 dział.

Wygrana przez Kościuszkę bitwa o Warszawę przeraziła Katarzynę II, która pragnęła za wszelką cenę stłumić powstanie przed nadejściem zimy. Wysłanie nowego rosyjskiego korpusu pod dowództwem generała Suworowa na polski teatr działań, a także wkroczenie wojsk pruskich i austriackich oznaczały rychły koniec zmagania. Kapitulacja Wilna i Krakowa oraz bezładny odwrót wojsk litewskich w Wielkim Księstwie pozwoliły na przegrupowanie wojsk przeciwnika i marsz na Warszawę.

Juliusz Kossak.

Tadeusz Kościuszko na czele Kosynierów pod Racławicami.
Muzeum Wojska Polskiego

MACIEJOWICE I NIEWOLA

Kościuszkę pod Maciejowicami 10 października 1794 r. zagroził drogie 14-tysięcznej armii Fersena i uniemożliwił jej połączenie z korpusem Suworowa. Fersen mając jednak dwukrotną przewagę liczebną okrążył polskie lewe skrzydło i przypuścił równoczesny atak z trzech stron. Wezwany na pomoc, blokujący Suworowa, oddział generała Poniatńskiego nie zdążył jednak przybyć na czas. Niezwykle zażarta i krwawa bitwa zakończyła się zupełną klęską powstańców. Około dwóch tysięcy żołnierzy poległo, tyleż samo, w większości rannych, dostało się do niewoli. Taki sam los spotkał ciężko rannego Tadeusza Kościuszkę.

Utrata wodza przesądziła o dalszych losach powstania. Suworow ze swym wojskiem bez przeszkód dotarł do Warszawy, gdzie 4 listopada wziął szturmem Pragę, dokonując następnie rzezi 20 tysięcy

jej mieszkańców. Sterroryzowana w ten sposób Warszawa skapitulowała trzy dni później. W listopadzie 1794 roku resztki osaczonych przez Denisowa polskich wojsk złożyły broń. Wraz z nadejściem zimy powstanie upadło.

Tadeusz Kościuszkę po odzyskaniu sił przewieziono został do Petersburga i uwięziony w Twierdzy Pietropawłowskiej. W niewoli pozostawał aż do śmierci Katarzyny Wielkiej i przejęcia tronu przez jej syna Pawła I. Uwolniono Go 26 listopada 1796 roku. Szantażowany złożył upokarzającą wiernopoddaną przysięgę wobec cara, uwalniając w ten sposób blisko 20 tysięcy polskich jeńców i zesłańców.

Zygmunt Ajdukiewicz,
Maciejowice,
Muzeum Wojska Polskiego

Zygmunt Ajdukiewicz

OSTATNIE LATA

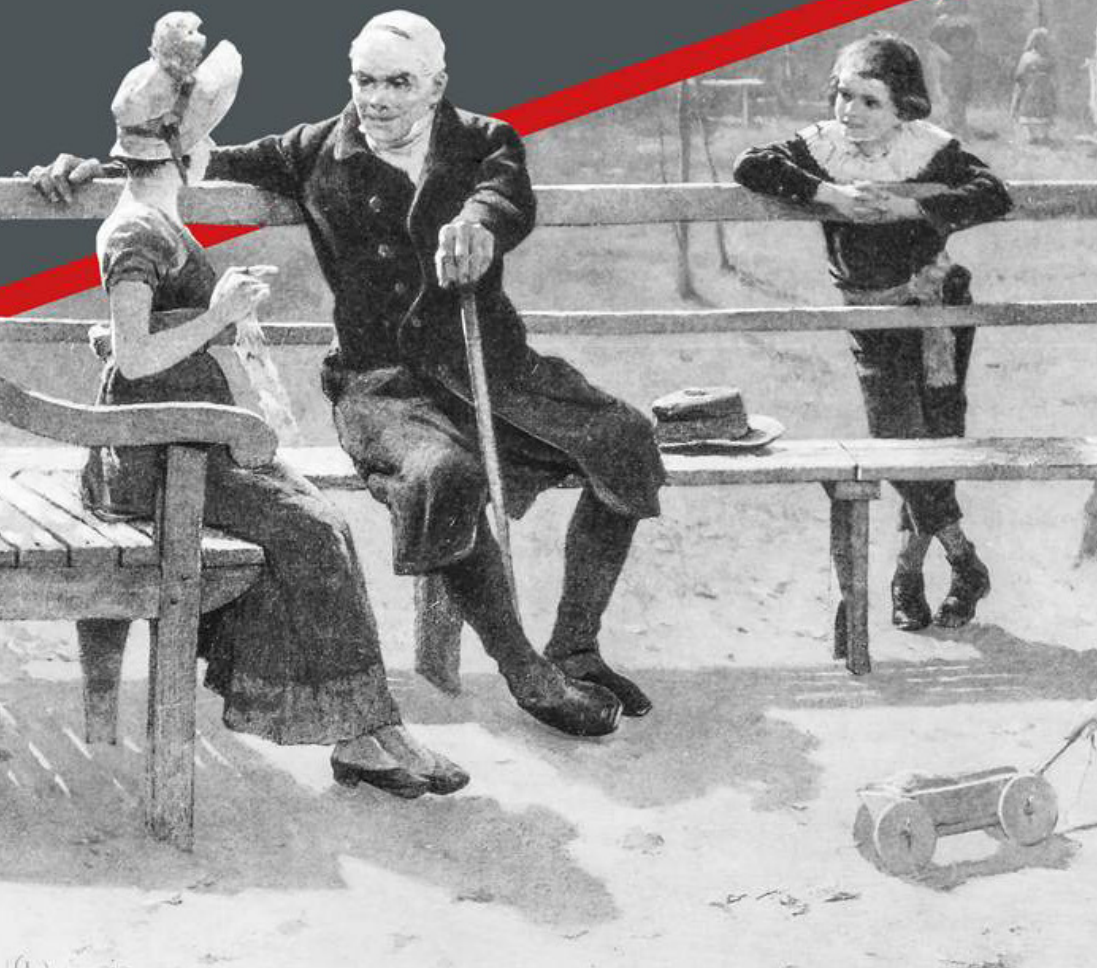
W czasie, gdy Tadeusz Kościuszko przebywał w carskim więzieniu, dokonano trzeciego rozbioru Polski. Zdarzenie to wywołało falę emigracji wśród Polaków. Szczególnie licznie wyjeżdżali wojskowi, łącząc nadzieję z działalnością Napoleona.

Uwolniony w końcu 1796 roku Kościuszko udał się na emigrację. Po krótkim pobycie w Anglii wyjechał na przeszło rok do Stanów Zjednoczonych. Następnie powrócił do Europy i po krótkim okresie spędzonym we Francji osiadł na resztę życia w Szwajcarii. Tilty się w Naczelniku nadzieje na możliwość podjęcia walk o niepodległość. Dlatego nawiązał kontakt z Janem Henrykiem Dąbrowskim i zaangażował się w organizację Legionów Polskich. Dla żołnierzy Legionów był niekwestionowanym bohaterem i patronem.

Ostatnie lata życia spędził w Solurze, niewielkim miasteczku położonym w północnej części Szwajcarii. Mieszkał u przyjaciół, państwa Zeltnerów.

Tadeusz Kościuszko zmarł 15 października 1817 roku w wieku 72 lat. Kilka miesięcy jednak należało czekać na zgodę cara Aleksandra na sprowadzenie do Ojczyzny szczątków polskiego bohatera. Pogrzeb w Katedrze Wawelskiej odbył się 23 czerwca 1818 roku. Kościuszko spoczął w krypcie św. Leonarda. Urna z Jego sercem była przez wiele lat przechowywana w Muzeum Polskim w Rapperswilu. Obecnie znajduje się na Zamku Królewskim w Warszawie.

Zygmunt Ajdukiewicz,
W Solothurn,
Muzeum Wojska Polskiego

AMERYKAŃSKA LEGENDA

Jeśli danym było mi w życiu znać prawdziwego syna wolności, to był nim Kościuszko, tej wolności, która należy się wszystkim, a nie tylko wybranym lub bogatym.

Prezydent Stanów Zjednoczonych, Tomasz Jefferson

Pamięć o Tadeuszu Kościuszcze nie gaśnie w Ameryce. Tu znajduje się najwięcej pomników bohatera. Już kilkanaście lat po jego śmierci

ustawiono pierwszy z nich w West Point, a w 1910 roku w Waszyngtonie stanął chyba najsłynniejszy pomnik Kościuszki. Inne znajdują się między innymi: w Chicago, Bostonie, Cleveland, Detroit i Milwaukee. W Filadelfii można także zwiedzać Muzeum Narodowe Pamięci Tadeusza Kościuszki. Szczególną formą upamiętnienia bohatera dwóch narodów było nadanie nazwy „Kościuszkę” niewielkiemu miasteczku w stanie Missisipi.

Pomnik Tadeusza Kościuszki w Filadelfii,
Muzeum Wojska Polskiego

KULT W POLSCE

Tadeusz Kościuszko zajął poczesne miejsce w polskim narodowym panteonie. Mimo 200 lat, które minęły od śmierci Naczelnika, Polacy kultywują jego pamięć. Ulice i szkoły jego imienia znajdują się w wielu polskich miejscowościach. W miejscach ważnych z punktu widzenia dziejów polskiej państwowości, a także istotnych ze względu na pamięć o losach Naczelnika nierzadko stanęły pomniki. Najsłynniejszy z nich został w 1921 roku ustawiony na Wawelu. Od kilku lat również warszawiacy mogą oglądać kopię pomnika Kościuszki z Waszyngtonu na Placu Żelaznej Bramy. W okresie międzywojennym pomniki Kościuszki stanęły między innymi: na Placu Wolności w Łodzi, w centrum Poznania czy w Szydłowcu.

Jednym z najbardziej oczywistych miejsc kultu pamięci Naczelnika jest kopiec Kościuszki w Krakowie usypany wkrótce po śmierci bohatera w latach 20. XIX wieku. Tu znajduje się także Muzeum Kościuszkowskie. Nie wszyscy pamiętają, że kopce Kościuszki usypano również w innych miastach, miasteczkach i wsiach, m.in. w Olkuszu, Tarnogrodzie, Połańcu i Racławicach.

Tadeusz Kościuszko i jego dokonania stały się obiektem zainteresowania najwybitniejszych artystów. Do kanonu polskiego malarstwa weszły takie obrazy, jak *Panorama Racławicka* Jana Styki i *Wojciecha Kossaka*, czy *Kościuszko pod Racławicami* Jana Matejki.

Kopiec Kościuszki w Krakowie,
Komitet Kopca Kościuszki w Krakowie

